

ΑΝΑΚΤΟΡΟ
ΝΕΣΤΟΡΟΣ

PALACE OF
NESTOR

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ | ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ
MINISTRY OF CULTURE AND SPORTS | EPHORATE OF ANTIQUITIES OF MESSENIA

ΚΑΛΑΜΑΤΑ ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2015

Handwritten text in a cursive script, likely a form of shorthand or a specific dialect. The text is arranged in three lines, separated by horizontal lines. The characters are stylized and difficult to decipher without a key.

ΑΝΑΚΤΟΡΟ ΝΕΣΤΟΡΟΣ

PALACE OF NESTOR

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ | ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ
MINISTRY OF CULTURE AND SPORTS | EPHORATE OF ANTIQUITIES OF MESSENIA

ΚΑΛΑΜΑΤΑ ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2015

ΑΝΑΚΤΟΡΟ ΝΕΣΤΟΡΟΣ: ΕΝΑ ΙΣΧΥΡΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΟΥ ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Το Ανάκτορο του Νέστορος στον λόφο του Άνω Εγκλιανού, κοντά στον σύγχρονο οικισμό της Χώρας, αποτελεί το καλύτερα διατηρημένο μυκηναϊκό ανάκτορο σε ολόκληρη την ηπειρωτική Ελλάδα. Ήταν η διοικητική έδρα του βασιλείου της Πύλου, που εξουσίαζε τη μεσσηνιακή επικράτεια κατά τον 13ο αι. π.Χ. Οι πήλινες πινακίδες Γραμμικής Β' γραφής που βρέθηκαν στο Ανάκτορο, αναφέρουν το όνομα του κέντρου, *pu-ro (Πύλος)*, και περιγράφουν τη γεωγραφική και διοικητική διαίρεση του βασιλείου σε δύο επαρχίες. Η στρατηγική και φυσικά οχυρή θέση του λόφου του Εγκλιανού παρείχε στο Ανάκτορο πλήρη εποπτεία των ακτών της Πυλίας στα δυτικά αλλά και των χερσαίων περασμάτων από και προς την υπόλοιπη Μεσσηνία. Ήταν ένα από τα ισχυρότερα ανακτορικά κέντρα της μυκηναϊκής Ελλάδας. Σύμφωνα με τον ομηρικό «Νηών Κατάλογο» ο βασιλιάς της Πύλου Νέστωρ συμμετείχε στην τρωική εκστρατεία με τη δεύτερη μεγαλύτερη ναυτική δύναμη μετά από αυτήν του Αγαμέμνονα, βασιλιά των Μυκηνών (Ομήρου Ιλιάδα Β, 591-602).

Το ανακτορικό συγκρότημα παρουσιάζει διάφορες οικοδομικές φάσεις, από τις οποίες ορατή είναι σήμερα μόνο η τελευταία με σαφή τα ίχνη της πυρκαγιάς, που το κατέστρεψε στα τέλη του 13ου αι. π.Χ. Αποτελείται από τέσσερα κύρια κτήρια: το **Νοτιοδυτικό ή Ανάκτορο του Νηλέως**, το **Κεντρικό**, το **Βορειοανατολικό** και την **Αποθήκη του Οίνου**, καθώς και άλλα μικρότερα κτίσματα. Το Νοτιοδυτικό και το Κεντρικό κτήριο ήταν διώροφα με πολλά μικρότερα ή μεγαλύτερα δωμάτια, που λειτουργούσαν ως αποθηκευτικοί χώροι, εργαστήρια, χώροι διαμονής της βασιλικής οικογένειας και των ανώτερων αξιωματούχων. Διέθεταν επίσης εκτεταμένο αποχετευτικό και υδροδοτικό σύστημα.

THE PALACE OF NESTOR: A POWERFUL CENTER OF THE MYCENAEAN WORLD

The Palace of Nestor on the ridge of Ano Englianos, near the modern settlement of Chora, is the best-preserved Mycenaean palace in all mainland Greece. It was the administrative seat of the kingdom of Pylos, and Messenia was governed from here during the 13th century B.C. The clay tablets with writing in the Linear B script found at the palace give us the name of the center, pu-ro (Pylos), while also describing the geographical structure of the kingdom of Pylos and its administrative division into two provinces. The strategic and naturally fortified position of the Englianos ridge allowed the Palace to monitor the west coast of the Pylia and the passes to and from the rest of Messenia. It was one of the most powerful palatial centers of Mycenaean Greece. According to Homer's "Catalogue of Ships," Nestor, the king of Pylos, participated in the Trojan campaign with the second largest naval force after that of Agamemnon of Mycenae (Homer, Iliad, Book 2, 591-602).

There are various building phases at the palatial complex, of which only the last is today visible. The final phase preserves clear traces of the conflagration that destroyed the palace ca. 1200 B.C. The palatial complex consists of four principal buildings (the Southwestern Building, or the Palace of Neleus, the Main Building, the Northeastern Building, and the Wine Magazine) and several smaller constructions. The Southwestern and the Main Building were two storeys high, with many smaller or larger rooms that functioned as storage magazines, workshops, or private apartments for the royal family and the senior officials. The two buildings also had an extensive drainage and water supply system.

■ Νοτιοδυτικό Κτήριο (Ανάκτορο Νηλέως)
Southwestern Building (The Palace of Neleus)

■ Κεντρικό Κτήριο
Main Building

■ Αποθήκη του Οίνου
Wine Magazine

■ Βορειοανατολικό Κτήριο
Northeastern Building

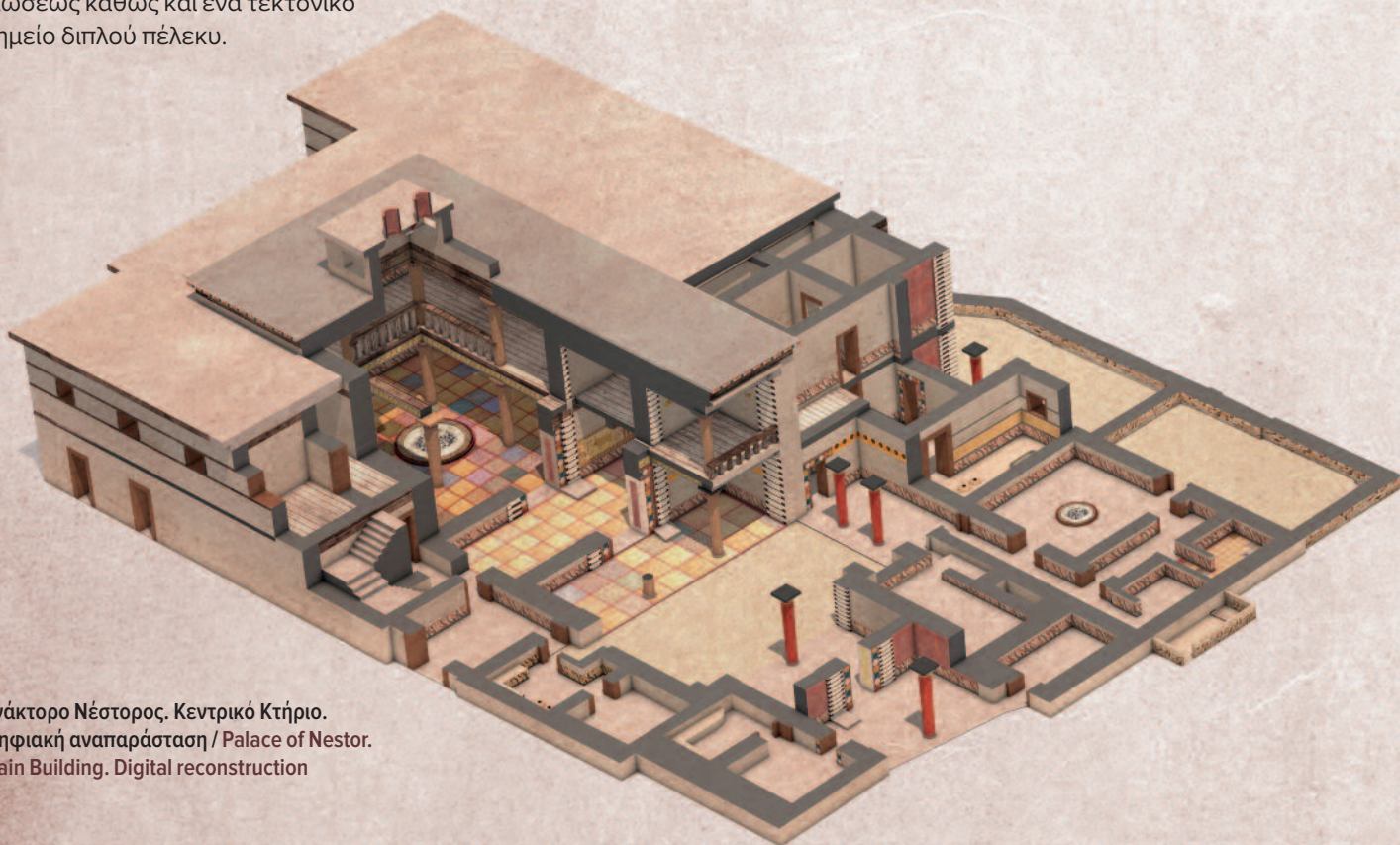
1,2. Πρόπυλο / Propylon
3. Εσωτερική Αυλή / Inner Court
4. Προστώο / Porch
5. Πρόδομος / Vestibule
6. Αίθουσα Θρόνου / Throne Room
7,8. Αρχείο / Archive Rooms
9. Κυλικείο / Canteen

10. Αίθουσα αναμονής / Waiting room
18-22, 60. Σκευοθήκες / Pantries
23, 24, 27, 32. Αποθήκες Ελαίου / Olive Oil Storerooms
41. Βορειοανατολικός Πυλώνας / Northeast Gateway
42, 47, 58, 63, 88, 92. Αυλές / Courts
43. Δωμάτιο Λουτρού / Bathroom
44. Βορειοανατολική Στοά / Northeast Stoa

45-53. Μέγαρο Βασίλισσας / Queen's Megaron
55-57. Φρουραρχείο / Guards Headquarters
93. Ιερό / Shrine
99-100. Εργαστήριο / Workshop
104-105. Αποθήκες Οίνου / Wine Magazines

Ο λίθος, το ξύλο και η πλίνθος αποτέλεσαν τα βασικά υλικά δόμησης του συγκροτήματος. Το ξύλο χρησιμοποιήθηκε τόσο για τις ξυλοδεσιές μέσα στους λίθινους ή πλίνθινους τοίχους, όσο και για τους κίονες (ραβδωτούς ή απλούς), τα θυρώματα, τα φατνώματα και τις στέγες. Για τις προσόψεις των εξωτερικών τοίχων χρησιμοποιήθηκαν μεγάλοι ορθογώνιοι πωρόλιθοι, ενώ για τους εσωτερικούς τοίχους μικροί ακατέργαστοι λίθοι επιχρισμένοι με ασβεστοκονίαμα. Οι σημαντικότερες αίθουσές του κοσμούνταν με εντυπωσιακές τοιχογραφίες και τα δάπεδά τους με πολύχρωμες συνθέσεις. Τα θέματα είναι κοσμικά (σκηνές μάχης ή κυνηγιού), συμβολικά ή θρησκευτικά (γρύπες ή πολυπρόσωπες πομπές) αλλά και από το φυσικό περιβάλλον ή απλά διακοσμητικά μοτίβα. Αναγνωρίζονται επίσης πολλά στοιχεία της μινωικής αρχιτεκτονικής, όπως ορθοστάτες, ισόδομη λαξευτή τοιχοποιία, εφαρμογή συστήματος ξυλοδεσιάς, αυλές, λουτρά, φωταγωγοί, αποχετευτικό σύστημα, κέρατα καθοσίωσης καθώς και ένα τεκτονικό σημείο διπλού πέλεκυ.

Wood, stone, and mudbricks were the basic materials used for building the complex. Wood was used for the half-timbering system in the stone or mud-brick walls as well as for columns (fluted or plain), doorjambs, ceiling panels, and roofs. Large rectangular porous blocks were employed for the outer facing of the exterior walls, while interior rubble walls were coated with plaster. The most important rooms were decorated with impressive wall paintings and the floors also were covered with multicolored painted compositions. Themes are secular (battle or hunting scenes), symbolic or religious, such as griffins or figural processions, representations of the natural environment, or simply decorative. There are also many elements characteristic of Minoan architecture: these include orthostates, walls of ashlar masonry, half-timbering, courts, baths, lightwells, a drainage system, horns of consecration, and a double axe masons' mark.

Ανάκτορο Νέστορος. Κεντρικό Κτήριο.
Ψηφιακή αναπαράσταση / Palace of Nestor.
Main Building. Digital reconstruction

ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΚΤΗΡΙΟ: ΑΝΑΚΤΟΡΟ ΤΟΥ ΝΕΣΤΟΡΟΣ

Ένα Πρόπυλο σχήματος Η (1-2) στη ΝΑ πλευρά του Κεντρικού Κτηρίου αποτελούσε την κύρια είσοδο του Ανακτόρου. Κατά τα μινωικά πρότυπα, το Πρόπυλο διαμορφωνόταν από δύο στοές συνδεόμενες με μια κεντρική θύρα, ενώ ένας ξύλινος ραβδωτός κίονας στήριζε την στέγη της κάθε στοάς. Το δάπεδό του ήταν επιχρισμένο με ασβεστοκονίαμα και οι τοίχοι του κοσμούνταν με ζωγραφικές συνθέσεις.

Στο διαμέρισμα δύο δωματίων (7-8) αριστερά του Πρόπυλου βρέθηκαν πάνω από 800 πήλινες πινακίδες Γραμμικής Β' γραφής. Διατηρήθηκαν μέχρι σήμερα καθώς ψήθηκαν από την καταστροφική για το Ανάκτορο φωτιά γύρω στο 1200 π.Χ. Τα δωμάτια ταυτίστηκαν από τον Carl Blegen, ανασκαφέα του Ανακτόρου, με το κεντρικό **Αρχείο**, το

MAIN BUILDING: PALACE OF NESTOR

A Propylon in the shape of the letter H (1, 2) was the principal entrance into the Main Building at its NW side. Consonant with Minoan prototypes, the Propylon consisted of two porches connected by a central doorway; the roof of each porch was supported by a single, fluted column of wood. The floor of the Propylon was plastered, while its walls bore wall paintings.

In the two-room apartment (7-8), to the left of the Propylon, more than 800 clay tablets written in the Linear B script were found. They had been baked (and thus accidentally preserved) in the fire that destroyed the Palace ca. 1200 B.C. These rooms were identified by Carl Blegen, excavator of the Palace, as the Palace **Archives**. The Archives were the area where the Palace exercised its fiscal policy and controlled the production and distribution of its industrial goods.

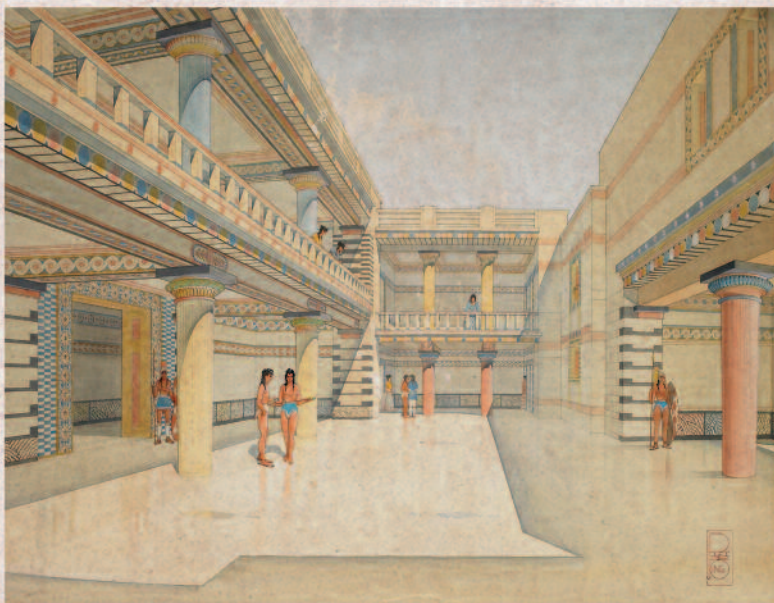
Το Πρόπυλο. Ψηφιακή αναπαράσταση / The Propylon. Digital reconstruction

Τοιχογραφία πρόσοψης πρόπυλου με επίστεψη αντωπών σφιγγών. Υδατογραφία / Wall painting of propylon façade with antithetic sphinxes on top. Watercolor

Πινακίδες Γραμμικής Β' γραφής / Linear B tablets. 1939

Η εσωτερική Αυλή του Ανακτόρου. Υδατογραφία / The interior Court of the Palace. Watercolor

οποίο αποτελούσε το κέντρο άσκησης της δημοσιονομικής πολιτικής του Ανακτόρου και ελέγχου της παραγωγής και διακίνησης των βιοτεχνικών προϊόντων του.

Το Πρόπυλο δια μέσου μιας εσωτερικής, ευρύχωρης και επιστρωμένης με κονίαμα **Αυλής** (3) οδηγούσε στο Μέγαρο με την Αίθουσα του Θρόνου και στα υπόλοιπα διαμερίσματα του Κεντρικού Κτηρίου. Δεξιά της αυλής διαμορφωνόταν υπόστυλη στοά (44), με δύο ξύλινους ραβδωτούς κίονες που στήριζαν εξώστη. Από τον εξώστη οι αξιωματούχοι του ανακτόρου μπορούσαν να παρακολουθούν άνετα τις τελετές που συχνά λάμβαναν χώρα στην αυλή. Αριστερά της αυλής βρίσκεται διαμέρισμα με δύο δωμάτια, τα οποία έχουν ερμηνευτεί ως κυλικείο (9) και αίθουσα αναμονής (10).

Μεγάλο μέρος του Κεντρικού Κτηρίου αναπτυσσόταν γύρω από το **Μέγαρο**, που ήταν ο σημαντικότερος και επιβλητικότερος χώρος του Ανακτόρου. Το μέγαρο έχει ορ-

Πρόδομος Μεγάρου. Τοιχογραφία ανδρικής μορφής σε τελετουργική πομπή. Υδατογραφία / Megaron vestibule. Wall painting with male figure in a ritual procession. Watercolor

Η Αίθουσα του Θρόνου. Υδατογραφία /
The Throne Room. Watercolor

θογώνια διάταξη και περιβάλλεται από διαδρόμους, βοηθητικά δωμάτια και κλιμακοστάσια που οδηγούν στον άνω όροφο. Αποτελείται από τρεις επιμέρους χώρους: το προστώο (αίθουσα) (4), τον προθάλαμο (πρόδομο) (5) και την Αίθουσα του Θρόνου (δόμο) (6). Το προστώο (4) είχε στην πρόσοψη δύο ξύλινους κίονες ανάμεσα σε παραστάδες, ζωγραφισμένο δάπεδο και τοίχους διακοσμημένους με ξύλινη επένδυση. Οι τοίχοι του προδόμου κοσμούσαν με ζωγραφική σκηνή που απεικόνιζε λατρευτική πομπή ανδρών και γυναικών με έναν μεγάλο ταύρο που οδηγείται σε θυσία, ενώ το δάπεδό του ήταν διακοσμημένο με γραμμικά σχέδια.

Η μεγάλη και καταστόλιστη **Αίθουσα του Θρόνου** (6) αποτελούσε τον πυρήνα της βασιλικής διοίκησης. Ήταν ο χώρος όπου ο *άναξ* (βασιλιάς) υποδεχόταν τους ξένους ηγέτες και τους εκπροσώπους των άλλων μυκηναϊκών βασιλείων, καθώς και ο χώρος των πολιτικών και εμπορικών διαβουλεύσεων, των θρησκευτικών και τελετουργικών εκδηλώσεων.

Αίθουσα Θρόνου. Σχέδιο τοιχογραφίας με γρύπα, λιοντάρι, ταύρο και σκηνή συμποσίου / Throne Room. Wall painting drawing with griffin, lion, bull and banquet scene

Γυναίκες καθαρίζουν την εστία στην Αίθουσα του Θρόνου / Women cleaning the hearth in the Throne Room. 1952

The Propylon, through a spacious interior **Court** (3) paved with plaster, led to the Megaron with its Throne Room and to subsidiary apartments in the Main Building. To the right side of the court was a porch (44) with two fluted wooden columns that supported a balcony. From the balcony, officials of the Palace could comfortably observe the rituals that often took place in the court. To the left of the Court was an apartment with two rooms: a **canteen** (9) and a **waiting room** (10).

A large part of the Main Building developed around the **Megaron**, which was the most important and imposing space in the Palace. It has an axial arrangement and is surrounded by corridors, pantries, storerooms, and staircases that lead to the upper floor. The Megaron is divided into three separate spaces: a porch (4), a vestibule (5) and the Throne Room (6). The porch (4) had two wooden columns between antae in its façade, a painted floor, and walls with half-timbering. The walls of the vestibule were decorated with colorful paintings, the floor with linear patterns. Frag-

Στο κέντρο δεσπόζει μεγάλη λατρευτική εστία πλαισιωμένη από τέσσερις ξύλινους ραβδωτούς κίονες, που υποστήριζαν υπερύω και ψηλό οπαίο. Ήταν επιχρισμένη με κονίαμα και διακοσμημένη με φλογειδή, οδοντωτά και σπειροειδή σχέδια. Δεξιά της εισόδου, στο μέσο του βόρειου τοίχου, διατηρείται η θέση του θρόνου, ο οποίος ενδεχομένως ήταν ξύλινος, διακοσμημένος με ελεφαντόδοντο ή άλλα πολύτιμα υλικά. Δύο κυκλικές κοιλότητες στο δάπεδο κοντά στον θρόνο, συνδεόμενες μεταξύ τους με αύλακα, έχουν ερμηνευτεί ως θέσεις τέλεσης σπονδών προς τους θεούς. Η αίθουσα ήταν πλούσια διακοσμημένη στο δάπεδο, στους τοίχους και στην οροφή. Πίσω από τον θρόνο εικονίζονταν λιοντάρια και γρύπες, ενδεχομένως ως σύμβολο της βασιλικής δυναστείας και στα δεξιά σκηνή συμποσίου και μουσικού, που παίζει πεντάχορδη λύρα.

Στις **Σκευοθήκες** (18-22) της νοτιοδυτικής πτέρυγας του Κεντρικού Κτηρίου είχαν αποθηκευτεί σε ράφια χιλιάδες πλήλινα επιτραπέζια σκεύη, κυρίως κύπελλα και κύλικες. Βρέθηκαν σχεδόν όλα σπασμένα, καθώς κατέρρευσαν κατά τη διάρκεια της πυρκαγιάς γύρω στο 1200 π.Χ. Εξυπη-

ments of wall paintings are preserved that depict a ritual scene with a procession of men and women and a large bull that is being led to sacrifice.

The great and lavishly decorated **Throne Room** (6) was the seat of the royal authority. It was the place where the *wanax* (king) received important foreign visitors and representatives of other Mycenaean kingdoms. It was likewise a place for political deliberations, discussions about trade, and for religious and ritual displays. In the center of the room is a large hearth. It was framed by four fluted, wooden columns, which supported a surrounding balcony and a high clerestory or lantern. The hearth was coated with stucco, then painted with a flame pattern, notches, and running spirals. To the right of the entrance, in the middle of the northern wall, stood the throne, probably wooden, decorated with ivory and other precious materials. Near it, two circular hollows in the floor, connected by a channel, have been interpreted as places where libations were poured to the gods. The floor of the room, its walls, and its ceiling were richly decorated with linear and pictorial motives. On the walls behind the throne were depictions of li-

Αίθουσα Θρόνου. Η τοιχογραφία με τον λυράρη. Υδατογραφία / Throne Room. Wall painting with the lyre player. Watercolor

Σκευοθήκες. Πεσμένα αγγεία / Pantries. Fallen vessels. 1955

ρετούσαν τις ανάγκες του ανακτόρου και ένα μέρος τους ίσως διετίθετο στο εμπόριο. Πιστοποιούν επίσης τη συχνή τέλεση πολυπληθών συμποσίων, ενδεχομένως στην ευρύχωρη υπαίθρια αυλή 88, η οποία επικοινωνούσε με τα δωμάτια 20 και 21. Η διοργάνωση πλούσιων συμποσίων στο πλαίσιο θρησκευτικών, κοσμικών και πολιτικών γεγονότων ήταν ένας τρόπος για να επιδειχθεί και ταυτόχρονα να ενισχυθεί η εξουσία του *άνακτα*.

Ένα μεγάλο μέρος της Αίθουσας του Θρόνου περιβάλλεται από τις **αποθήκες κοινού και αρωματικού ελαίου** (δωμάτια 23, 24, 27 και 32). Το έλαιο φυλασσόταν σε μεγάλα αποθηκευτικά πιθάρια ενσωματωμένα σε πήλινα, επιχρισμένα με ασβεστοκονίαμα θρανία και μεταφερόταν κυρίως με ψευδόστομους αμφορείς. Η παραγωγή και η διακίνηση αρωματικού ελαίου αποτελούσε σημαντική οικονομική δραστηριότητα του ανακτόρου της Πύλου και μια από τις πιο καλά οργανωμένες βιοτεχνίες του. Στις πινακίδες του Ανακτόρου υπάρχουν πληροφορίες για τους διάφορους τύπους αρωματικού ελαίου, τον τρόπο παραγωγής του και για τις ποικίλες χρήσεις του.

ons and griffins, probably symbols of the royal dynasty; to the right was a scene of dining with a musician holding a five-string lyre.

The **Pantries** (18-22) in the southwestern wing of the Palace provided storage space for large quantities of pottery and tableware, especially cups and kylikes. These vessels were stored on shelves until required to serve the needs of the Palace or to be traded. Nearly all were broken when the shelves collapsed in the conflagration ca. 1200 B.C. Their quantities testify to the frequency of banquets that were attended by large numbers of people. Feasts were perhaps held in the spacious, open-air court 88, which communicated with rooms 20 and 21. The organization of lavish feasts in the context of religious, secular, and political events was one way to demonstrate and, at the same time, reinforce the power of the wanax.

A large part of the Throne Room was bordered by **rooms in which plain and aromatic olive oil was stored** (rooms 23, 24, 27, and 32). The oil was kept in large jars (pithoi), built into clay benches coated with stucco, while false-spouted (stirrup) jars

Οι αποθήκες ελαίου (23,24) πίσω από την Αίθουσα του Θρόνου / The olive oil storerooms behind the Throne Room. 1956

Ψευδόστομοι αμφορείς και άλλα αγγεία για την αποθήκευση ελαίου / Painted stirrup jars and other pots for storing oil

Στη βορειοανατολική πτέρυγα του Κεντρικού Κτηρίου ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το μικρό επίμηκες δωμάτιο 43, καθώς είναι το μοναδικό λουτρό που σώζεται με όλα του τα σκεύη σε μυκηναϊκό ανάκτορο. Ταυτίστηκε από τον Carl Blegen, με το βασιλικό **Λουτρό**. Η ομηρική *ασάμινθος*, πήλινος λουτήρας με σπειροειδείς διακοσμήσεις, είναι ενσωματωμένη σε θρανίο επιχρισμένο με ασβεστοκονίαμα. Πήλινο σκαλοπάτι διευκόλυνε τον λουόμενο να εισέλθει στον λουτήρα. Δύο μεγάλοι πίθοι εντός υψηλού πήλινου θρανίου στη νότια γωνία του δωματίου πιθανώς χρησιμοποιούνταν για την αποθήκευση νερού και αρωματικού ελαίου. Το δωμάτιο του Λουτρού με την *ασάμινθος* μας βοηθά να φανταστούμε την ομηρική σκηνή, όπου η κόρη του βασιλιά Νέστορα Πολυκάστη λούζει και περιποιείται τον γιο του Οδυσσέα Τηλέμαχο κατά την παραμονή του στην Πύλο (Ομήρου Οδύσσεια γ, 464-469).

Δίπλα στο Λουτρό (43) βρίσκεται το επονομαζόμενο **Μέγαρο της Βασίλισσας** (45-53). Πρόκειται για αυτοτελές διαμέρισμα με υπαίθρια περικόλιστα αυλή (47), εσωτερικούς διαδρόμους (45, 51, 52, 48, 49) και βοηθητικούς χώρους (50, 53).

Πήλινη *ασάμινθος* (λουτήρας) στο δωμάτιο του Λουτρού / Clay *asaminthos* (bathtub) in the Bathroom

were mainly used for its transport. The production of aromatic oil and its exchange was an important economic activity of the Palace and one of its most well-organized industries. In the tablets from the Palace there is information about various types of aromatic oil, the method of their manufacture, and the various uses to which they were put.

Of particular interest is the small room 43 in the northeast wing of the Main Building, the only example of a bathroom yet found in a Mycenaean palace with its equipment still fairly well preserved. It was identified by Carl Blegen as the royal **Bath**. An Homeric *asaminthos*, a large clay tub with spiral decoration, is built into a bench coated with plaster. A clay stepstool made it easier for the bather to get in and out of the tub. Two large jars built into a high clay bench in the southern corner of the room were probably useful for the storage of water and aromatic oil. The Bathroom with its clay *asaminthos* helps us to imagine the scene in Homer where Polycaste, a daughter of King Nestor, bathes and cares for Telemachus, Odysseus's son, during his stay at Pylos. (Homer, *Odyssey*, Book 3, 464-469).

Η επονομαζόμενη Αίθουσα της Βασίλισσας / The so-called Queen's Hall. 1956

Η κεντρική αίθουσα είναι τετράγωνη, με τρεις εισόδους και πλούσια διακοσμημένη στην οροφή και στους τοίχους. Στο κέντρο της διασώζεται κυκλική εστία μικρότερη από την εστία στην Αίθουσα του Θρόνου αλλά παρόμοια διακοσμημένη με φλόγες, ζιγκ-ζαγκ και σπείρες. Οι τοίχοι της αίθουσας κοσμούσαν με ζωγραφικές συνθέσεις, που εικόνιζαν άγρια και μυθικά ζώα, όπως λέοντες και γρύπες.

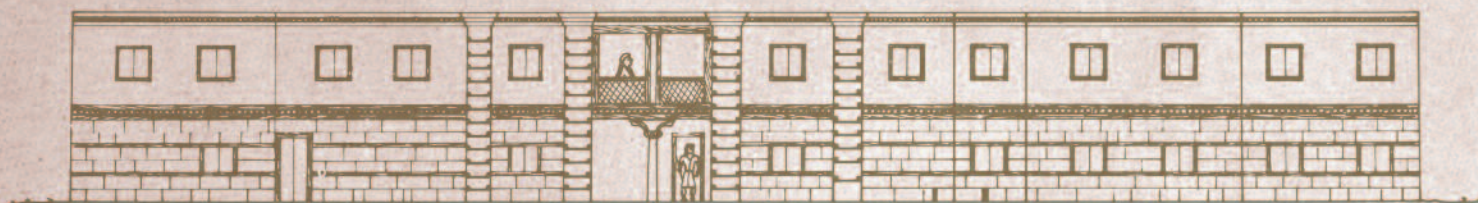
The so-called **Queen's Megaron** (45-53) was an independent suite of rooms next to the Bathroom (43); it has an open-air, enclosed court (47), interior corridors (45, 51, 52, 48, 49), and ancillary spaces (50, 53). The central hall (46) was a rectangular room with three entrances, its walls and ceiling richly decorated. In the center of the room is a circular hearth, smaller than that in the Throne Room, but similarly painted with flames, zigzags, and spirals. The walls of the room were decorated with paintings that depict both wild and mythical animals, such as lions and griffins.

Χταπόδι από ζωγραφική διακόσμηση δαπέδου. Μέγαρο της Βασίλισσας. Υδατογραφία / Octopus from floor decoration. Queen's Megaron. Watercolor

Μέγαρο της Βασίλισσας. Τοιχογραφία με γρύπα και λιοντάρι. Υδατογραφία / Queen's Megaron. Griffin and lion wall painting. Watercolor

Η βορειοανατολική πρόσοψη του Ανακτόρου. Σχέδιο του James C. Wright /
Reconstruction of the Palace northeastern façade. Drawing by James C. Wright

Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΑ ΤΟΥ ΑΝΑΚΤΟΡΟΥ

Στη βορειοανατολική πλευρά του Κεντρικού Κτηρίου διατηρείται το καλύτερα σωζόμενο τμήμα της αρχικής πρόσοψης του Ανακτόρου, σε ορισμένα σημεία στο ύψος περίπου ενός μέτρου. Στο μέσο της είχε ανοιχθεί πυλώνας (41) με έναν ξύλινο κίονα στην πρόσοψή του. Άνοιγε σε περιτειχισμένη αυλή (42), από τον τοίχο της οποίας διερχόταν πήλινος αγωγός, που

THE AREA NORTHEAST OF THE PALACE

On the northeast side of the Main Building is the best preserved original outer face of the Palace; in places the exterior wall stands nearly to a height of one meter. In the middle of the wall is a gateway (41) with a wooden column in its façade. The gateway opens into an enclosed court (42); a terracotta pipe through its wall supplied the palace with running water.

Το Βορειοανατολικό Κτήριο /
The Northeastern Building. 1960

Η βορειοανατολική πρόσοψη του Ανακτόρου / The Palace northeastern façade. 1955

διοχέτευε στο Ανάκτορο τρεχούμενο νερό. Σε παλαιότερη οικοδομική φάση ο πυλώνας (41) οδηγούσε στη ΒΑ πύλη της ακρόπολης και το νεκροταφείο με τον Θολωτό Τάφο IV.

Βορειότερα της αυλής 42, εκτός των ορίων του Ανακτόρου, είχε κατασκευασθεί ένα ανεξάρτητο δίχωρο κτίσμα (104-105) με σειρές πιθαριών στο εσωτερικό του. Από τα πήλινα σφραγίσματα που βρέθηκαν εντός του, το κτήριο ταυτίζεται με την **Αποθήκη του Οίνου**.

Βορειοανατολικά και εκτός του Κεντρικού Κτηρίου βρίσκεται το **Βορειοανατολικό Κτήριο**, το οποίο έχει ερμηνευτεί ως εργαστηριακός χώρος. Πρόκειται για αυτόνομο μεγάλο συγκρότημα αποτελούμενο από έξι δωμάτια (92-100) με διάδρομο ανάμεσά τους και πιθανόν ένα στεγασμένο προστώο με κιονοστοιχία. Στα δωμάτια 98-99 βρέθηκαν πήλινα σφραγίσματα και πολυάριθμες πινακίδες Γραμμικής Β' γραφής, οι οποίες αναφέρονται σε επισκευές δερμάτινων και μεταλλικών αντικειμένων, σε προμήθειες χαλκού και δερμάτων, καθώς και σε εξαρτήματα αρμάτων. Ο μεγάλος αριθμός χάλκινων αιχμών βελών που βρέθηκε στα δωμάτια 98-100, ενδεχομένως υποδηλώνει τη χρήση του χώρου και ως οπλοστασίου. Το δωμάτιο 93 βάσει μιας ανεπίγραφης πινακίδας, που βρέθηκε στο κτήριο και ενός επιχρισμένου βωμού μπροστά από αυτό, έχει ταυτιστεί με ιερό αφιερωμένο στη θεά Πότνια Ιππία, πιθανόν τη θεά Αθηνά των ιστορικών χρόνων.

Η Αποθήκη του Οίνου / The Wine Magazine. 1960

In older building phases, a road ran from the gateway (41) through the northeastern gateway of the acropolis to a cemetery that included Tholos Tomb IV.

North of court 42, outside the limits of the palace, was an independent two-roomed building (104-105) with rows of large jars (pithoi) inside. Clay sealings allow the structure to be identified as a **Wine Magazine**.

The **Northeastern Building** (92-100) is a large independent complex to the northeast of the Main Building. It has been interpreted as a workshop. The building comprises six rooms with a corridor between them, and probably a covered portico. Inscribed clay seals and tablets from rooms 98-99 refer to repairs of leather and metal objects, to the provisioning of bronze and hides, and to accessories for chariots. The many bronze arrowheads found in rooms 98-100 suggest that the building was also used as an armory. An inscribed tablet and a plastered altar in front of room 93 allow it to be identified as a shrine dedicated to the goddess Potnia Hippiia, probably the goddess Athena of historical times.

ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΟ ΚΤΗΡΙΟ:
ΑΝΑΚΤΟΡΟ ΤΟΥ ΝΗΛΕΩΣ

THE SOUTHWESTERN
BUILDING: THE PALACE
OF NELEUS

Το Νοτιοδυτικό Κτήριο / The Southwestern Building. 1956

Το **Νοτιοδυτικό Κτήριο**, γνωστό και ως Ανάκτορο του Νηλέως καταλαμβάνει ένα μεγάλο τμήμα του ανακτορικού συγκροτήματος. Θεωρείται λίγο παλαιότερο από το Κεντρικό Κτήριο και ταυτίζεται με το ανάκτορο του Νηλέως, πατέρα του Νέστορος και ιδρυτή της δυναστείας των Νηλιδών. Ο σημαντικότερος και επισημότερος χώρος του ήταν μια μεγάλη αίθουσα (65) στην οποία οδηγούσε ένας προθάλαμος (64) και μια ευρύχωρη υπαίθρια αυλή (63). Το συγκρότημα περιλάμβανε ενδαιτήματα, αποθήκη κρασιού, σκευοθήκες, λουτρό, διαδρόμους, φωταγωγό, κλιμακοστάσιο που οδηγούσε στον όροφο, υπαίθριες αυλές, και μια διώροφη πυργειδή κατασκευή. Από τον προθάλαμο (64) διασώθηκαν θραύσματα τοιχογραφιών με παραστάσεις ζώων, πομπή πλοίων αλλά και μια εντυπωσιακή σκηνή μάχης σε ποταμό. Στην ευρύτερη περιοχή της νοτιοδυτικής πλαγιάς της ακρόπολης έχουν εντοπιστεί κατάλοιπα οικιών της πρώιμης μυκηναϊκής περιόδου (ΥΕΙ-II, 1680-1500 π.Χ. περίπου) καθώς και αποσπασματικά σωζόμενο τμήμα του οχυρωματικού περιβόλου, που προστάτευε την ακρόπολη του Εγκλιανού την ίδια περίοδο. Η μονόχωρη **σκευοθήκη** (60), στην ίδια περιοχή, ανήκει στην τελευταία οικοδομική φάση του ανακτορικού συγκροτήματος και λειτουργούσε ως χώρος αποθήκευσης εκατοντάδων αγγείων και οικιακών σκευών.

The **Southwestern Building** (known as the Palace of Neleus) comprises a large part of the palatial complex. It seems to be a little older than the Main Building, and for that reason has been identified as the Palace of Neleus, father of Nestor and founder of the Neleid dynasty. Its most important and official space was a great hall (65). A spacious, open-air court (63) led to a forecourt (64). The complex consisted of apartments, a wine magazine, pantries, a bath, corridors, a light well, a stairway that led to an upper floor, open-air courts and a two-storeyed tower-like construction. In the forecourt (64) were found fragments of wall paintings with representations of animals, a procession of ships, and an impressive scene of a battle by a river. In the wider area on the southwestern slope of the acropolis architectural remains of houses of an earlier period (Late Helladic I-II, ca. 1680-1500 B.C.) have been found. A partly preserved circuit wall in the same area offers evidence for fortifications around the acropolis of Englianos at that time. The one-room **pantry** (60) in the same area was constructed during the last building phase of the palatial complex and provided storage space for hundreds of pots of domestic wares.

Ανάκτορο Νηλέως. Τοιχογραφίες με σκηνές μάχης και πολεμιστών με άρμα. Υδατογραφίες / Palace of Neleus. Wall paintings representing a battle and warriors with a chariot. Watercolors

Ο Carl Blegen με μια πινακίδα Γραμμικής Β'. Δεξιά η συνεργάτιδά του Marion Rawson / Carl Blegen with a Linear B tablet; his collaborator Marion Rawson to the right

ΟΙ ΠΙΝΑΚΙΔΕΣ ΤΗΣ ΓΡΑΜΜΙΚΗΣ Β' ΓΡΑΦΗΣ

Από τα σημαντικότερα ευρήματα του Ανακτόρου του Νέστορος είναι οι 1.100 περίπου πήλινες πινακίδες με κείμενα της Γραμμικής Β' γραφής, τα οποία παρέχουν πολύτιμα στοιχεία για τη δομή και την οργάνωση του μυκηναϊκού βασιλείου της Πύλου. Συνιστούν δε το δεύτερο μεγαλύτερο σύνολο πινακίδων σε όλο το Αιγαίο, μετά από αυτό της Κνωσού. Η αποκρυπτογράφηση της Γραμμικής Β' γραφής από τον Michael Ventris και τον John Chadwick το 1952 απέδειξε ότι καταγράφει μια πρωιμη μορφή της ελληνικής γλώσσας με συλλαβογράμματα, ιδεογράμματα και αριθμητικά σημεία. Αποτελεί δε την παλαιότερη αναγνωσμένη γραφή σε ευρωπαϊκό έδαφος. Στο Ανάκτορο του Νέστορος έχουν αναγνωριστεί περίπου 32 γραφείς, που κατέγραφαν λεπτομερώς στις πινακίδες όλα τα στοιχεία της ανακτορικής διοίκησης και δραστηριότητας. Πρόκειται κυρίως για λογιστικά κείμενα δημοσιονομικού χαρακτήρα, που αναφέρονται στη διακίνηση και διάθεση των προϊόντων και των πρώτων υλών, στο εργατικό δυναμικό, στην κατανομή των φόρων, στις ιδιοκτησίες. Επίσης καταγράφονται τοπωνύμια ιερών, καθώς και ποσότητες και είδη προσφορών (δημητριακά, κρασί, μαλλί, τυρί, σφάγια ζώων, υφάσματα). Μέσα από τις καταγραφές των προϊόντων και τη διακίνησή τους αντλούμε πολύτιμα στοιχεία για τις οικοτεχνικές, βιοτεχνικές και γεωργοκτηνοτροφικές δραστηριότητες, την επικράτεια και τη διοικητική διαίρεση του βασιλείου, την κοινωνική διαστρωμάτωση και ιεραρχία, τις εξουσίες του άνακτα και τη θρησκευτική ζωή.

Πινακίδα Γραμμικής Β' από το Ανάκτορο του Νέστορος. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο / Linear B tablet from the Palace of Nestor. National Archaeological Museum

THE TABLETS IN THE LINEAR B SCRIPT

Among the most important finds from the Palace of Nestor are the approximately 1,100 clay tablets with texts in Linear B script, which give us valuable information about the structure and organization of the Mycenaean kingdom of Pylos. They constitute the second largest set of tablets in the Aegean, after Knossos. The decipherment of the Linear B script by Michael Ventris and John Chadwick in 1952 proved that it represents an early form of the Greek language; the script contains syllabic signs, ideograms, and numerical signs and is the oldest script on European soil that can be read and understood. At the Palace of Nestor some 32 scribes recorded in detail on the tablets all the records of the palatial administration and its activities. The Pylos tablets include accounting records of fiscal character, which are concerned with the distribution of finished goods and raw materials, provisions for the workforce, the allocation of taxes, and the management of properties. They also contain valuable information about the names of shrines as well as about types and quantities of offerings to gods (cereals, wine, wool, cheese, blood animal sacrifices, and textiles). The records of the finished goods and their distribution give us information about domestic, industrial, and agricultural activities, the geographical structure and the administrative divisions of the kingdom of Pylos, its social fabric and hierarchy, the power of the wanax (king), and religion.

Ο ΘΟΛΩΤΟΣ ΤΑΦΟΣ IV

Σε μικρή απόσταση βορειοανατολικά της ακρόπολης, βρίσκεται ο βασιλικός **Θολωτός Τάφος IV**. Ερευνήθηκε το 1953 από την ανασκαφική ομάδα του Carl Blegen και αναστηλώθηκε το 1957 από την Ελληνική Αρχαιολογική Υπηρεσία. Ο τάφος κατασκευάστηκε πριν τη μεγάλη ακμή του Ανακτόρου και συνδέεται πιθανότατα με τις εγκαταστάσεις που υπήρχαν στον λόφο του Εγκλιανού και το τείχος που τις περιέβαλε κατά την πρώιμη μυκηναϊκή περίοδο (1680-1400 π.Χ.). Είχε συληθεί ήδη από την αρχαιότητα και στα διασωθέντα ευρήματά του περιλαμβάνονται μικροαντικείμενα από πολύτιμα υλικά, κοσμήματα, χρυσά ελάσματα με απεικόνιση γλαύκας (κουκουβάγιας), χρυσή βασιλική σφραγίδα με παράσταση πτερωτού γρύπα, καθώς και χρυσό σφραγιστικό δακτυλίδι με παράσταση λατρευτικής σκηνής σε ιερό κορυφής, μινωικού τύπου. Χρησιμοποιήθηκε για τουλάχιστον δεκατρείς βασιλικές ταφές σε όλη σχεδόν τη διάρκεια του 16ου και 15ου αι. π.Χ. Σε μικρή απόσταση νοτιοδυτικά του βρέθηκε το 2015 ασύλητος, **κτιστός λαξευτός τάφος**, ο οποίος ανάγεται στον 15ο αι. π.Χ. Στο εσωτερικό του είχε ενταφιασθεί σε ξύλινο φέρετρο νεαρός άνδρας ηλικίας περίπου 30-35 ετών. Τον νεκρό συνόδευαν πολύτιμα κτερίσματα, όπως χρυσά κοσμήματα, σφραγιδόλιθοι από πολύτιμους λίθους, ελεφαντοστέινα αντικείμενα, χάλκινα όπλα, χρυσά, χάλκινα και αργυρά αντικείμενα. Από τα πιο σημαντικά ευρήματα ήταν τέσσερα χρυσά σφραγιστικά δακτυλίδια. Τρία από αυτά ήταν διακοσμημένα με παραστάσεις μιας μινωικής θεάς και ένα με σκηνή κρητικών ταυροκαθαιψίων. Ακόμα ένας θολωτός τάφος ερευνήθηκε στα νότια της ακρόπολης, ενώ σε ράχη δυτικά του λόφου έχει εντοπισθεί νεκροταφείο **θαλαμωτών τάφων**.

THOLOS TOMB IV

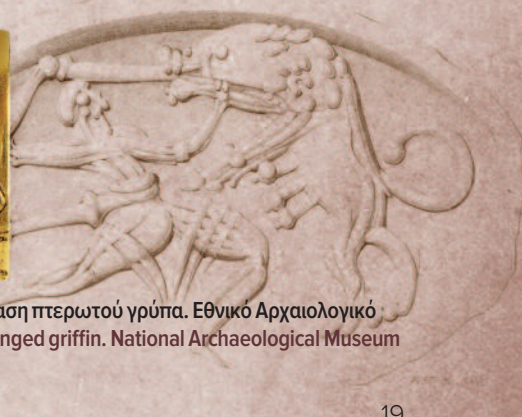
Tholos Tomb IV is located a short distance northeast of the acropolis. It was excavated in 1953 by Carl Blegen's team and was reconstructed in 1957 by the Greek Archaeological Service. The tomb was built before the palace was at the height of its power. Those responsible likely lived on the hill of Englianos in houses now under the later palace, and probably also built the fortification wall that surrounded the acropolis during the Early Mycenaean period (1680-1400 B.C.). The tomb was robbed in antiquity. Among the finds that remained in it were small objects of precious materials, jewelry, gold-foil cut-outs with representations of owls, a royal gold seal with an engraving of a winged griffin, and a gold signet ring showing a scene of worship at a peak sanctuary of Minoan type. The grave was used for royal burials (at least thirteen in number) throughout most of the 16th and 15th centuries B.C. Not far to the southwest, in 2015, a **shaft grave** was found with rich offerings, dating to the 15th century B.C. Inside the grave, a young man, about 30-35 years old, was buried in a wooden coffin. The deceased was accompanied by gold jewelry, sealstones made of semi-precious stones, ivories, bronze weapons, and other gold, bronze, and silver objects. Among the most significant finds were four gold signet rings, three of them decorated with depictions of a Minoan goddess and one with a scene of Cretan bull-leaping. Another tholos tomb was excavated south of the acropolis while a cemetery of **chamber tombs** has been discovered on a ridge descending to the west.

Ο Θολωτός Τάφος IV /
Tholos Tomb IV, 1960

Χρυσή σφραγίδα με παράσταση πτερωτού γρύπα. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο / Gold seal with a winged griffin. National Archaeological Museum

Ο ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ THE ARCHAEOLOGICAL SITE

Ο ανασκαφέας του Ανακτόρου, Carl William Blegen / The excavator of the Palace, Carl William Blegen. (1887-1971)

Ο Piet de Jong στο Ανάκτορο του Νέστορος. Εικονογράφος και μέλος της ομάδας του C. Blegen / Piet de Jong at the Palace of Nestor. Illustrator and member of C. Blegen's team. (1887-1967)

Οι συστηματικές αρχαιολογικές έρευνες στον λόφο του Εγκλιανού που διενήργησαν το 1939 η Ελληνική Αρχαιολογική Υπηρεσία με επικεφαλής τον Κωνσταντίνο Κουρουγιώτη και το Πανεπιστήμιο του Cincinnati υπό τη διεύθυνση του Carl Blegen, έφεραν στο φως τις πρώτες πινακίδες Γραμμικής Β' γραφής και οικοδομικό υλικό του Ανακτόρου του Νέστορος, εγκαινιάζοντας μια νέα εποχή για την ελληνική αρχαιολογία. Οι εργασίες συνεχίστηκαν μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, τα έτη 1952 έως 1966, από την αποστολή του Πανεπιστημίου του Cincinnati και τον C. Blegen. Αποκαλύφθηκε το μεγαλύτερο μέρος του Ανακτόρου, ενώ οι έρευνες πάνω και γύρω από την ακρόπολη απέδωσαν οικιστικά και ταφικά μνημεία καθώς και πλήθος ευρημάτων της Ύστερης Εποχής του Χαλκού (1680-1200 π.Χ.).

Το 1957 η Ελληνική Αρχαιολογική Υπηρεσία αναστήλωσε τον Θολωτό Τάφο IV βορειοανατολικά του Ανακτόρου και το

First in 1939, systematic archaeological research on the Englianos ridge by Konstantinos Kourouniotis, representing the Greek Archaeological Service, and by Carl W. Blegen, representing the University of Cincinnati, brought to light Linear B tablets and architectural remains of the Palace of Nestor, inaugurating a new era in the archaeology of Greece. Excavations were resumed after the Second World War, from 1952 to 1966, by the Cincinnati Expedition and Blegen. Most of the Palace was then uncovered while tombs and many other finds, dated to the Late Bronze Age (1680-1200 BC), were discovered on the acropolis or nearby.

In 1957, the Greek Archaeological Service reconstructed Tholos Tomb IV, northeast of the Palace, and in 1961 protected the Main Building of the palatial complex with a metal roof supported by 47 columns.

Ο λόφος του Εγκλιανού με το νέο στέγαστρο προστασίας του Ανακτόρου του Νέστορος. Πανοραμική άποψη προς τον κόλπο του Ναβαρίνου / The Englianos ridge with the new shelter for the protection of the Palace of Nestor. Panoramic view towards the Bay of Navarino

1961 προστάτευσε το Κεντρικό Κτήριο του ανακτορικού συγκροτήματος με ένα μεταλλικό στέγαστρο φερόμενο από 47 υποστυλώματα. Τη δεκαετία του 1990 επιστημονική ομάδα του Πανεπιστημίου της Minnesota, ερεύνησε εκ νέου την αρχιτεκτονική του ανακτορικού συγκροτήματος, ενώ στο πλαίσιο διεπιστημονικού προγράμματος (PRAP) του Πανεπιστημίου του Cincinnati πραγματοποιήθηκε εκτεταμένη επιφανειακή έρευνα στην ευρύτερη περιοχή του Εγκλιανού. Το 1995 το Υπουργείο Πολιτισμού θεσμοθέτησε στον λόφο του Εγκλιανού Ζώνη Α'-απολύτου προστασίας του αρχαιολογικού χώρου. Από το 1996 και εξής ερευνητές από το Πανεπιστήμιο του Cincinnati, το Ινστιτούτο Αιγαιακής Προϊστορίας και υπό την αιγίδα της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα μελετούν στο Μουσείο της Χώρας τα ευρήματα από τις ανασκαφές του Ανακτόρου και δημοσιεύουν νέα και ιδιαίτερα σημαντικά αρχαιολογικά δεδομένα.

During the 1990s a team from the University of Minnesota reinvestigated the architecture of the palatial complex, while an intensive survey of the broader area around the Englianos ridge was carried out within the framework of the Pylos Regional Archaeological Project, an interdisciplinary project of the University of Cincinnati. In 1995 the Hellenic Ministry of Culture designated the Englianos ridge as "Zone A," in order to ensure maximum protection of the archaeological site. From 1996 onwards, researchers from the University of Cincinnati, with support from the Institute for Aegean Prehistory and under the auspices of the American School of Classical Studies at Athens, have continued to study the finds from the Palace excavations now stored in the Chora Museum and have published new archaeological data of great significance.

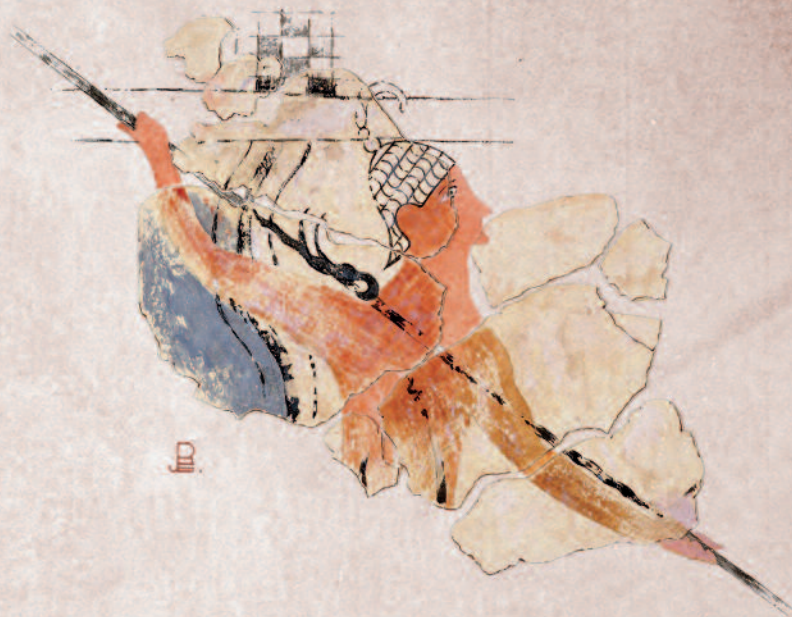
Η σπουδαιότητα και η πολιτιστική αξία του αρχαιολογικού χώρου σε παγκόσμιο επίπεδο κατέστησε αναγκαία την ενίσχυση της προστασίας, της προβολής και της ανάδειξής του. Από το 2011 έως το 2015 υλοποιήθηκαν στον χώρο δύο μεγάλα έργα με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το παλαιό φθαρμένο στέγαστρο αντικαταστάθηκε με νέο σύγχρονων προδιαγραφών κέλυφος προστασίας. Κατασκευασμένο από δομικό χάλυβα, με τη γεωμετρία τόξου κύκλου και φερόμενο από 16 μόνο υποστυλώματα διαμοιρασμένα στις δύο μακρές πλευρές του, προστατεύει ενιαία το κεντρικό ανακτορικό μνημείο σε έκταση 3.185 τ.μ. Αναρτώμενοι μεταλλικοί διάδρομοι διαμορφώνουν το δίκτυο περιήγησης των επισκεπτών πάνω από το μνημείο ενώ ειδικός ανελκυστήρας εξυπηρετεί την πρόσβαση ατόμων με αναπηρία. Παράλληλα κατασκευάστηκαν στον αρχαιολογικό χώρο νέες υποδομές περιήγησης, πληροφόρησης, αναψυχής, υγιεινής και ασφάλειας με ιδιαίτερη μέριμνα για τα Άτομα με Αναπηρία.

Κατά την αντικατάσταση του παλαιού στεγάστρου και για την ολοκληρωμένη προστασία του μνημείου, τα ευπαθή τμήματά του εγκιβωτίστηκαν σε ξύλινους νάρθηκες, οι εσωτερικοί του χώροι προστατεύτηκαν με ειδικά αδρανή υλικά και ολόκληρο το Κεντρικό Κτήριο καλύφθηκε με ένα ενιαίο ξύλινο δάπεδο. Παράλληλα, διεπιστημονική ομάδα της Εφορείας Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας (πρώην ΛΗ'ΕΠΚΑ) με την επιστημονική υποστήριξη του Πανεπιστημίου του Cincinnati διερεύνησε με σύγχρονες επιστημονικές μεθόδους τα σημεία, όπου κρίθηκε απαραίτητη η διενέργεια εκσκαφικών εργασιών και τεχνικών έργων. Αποκαλύφθηκαν οικοδομικά κατάλοιπα, που χρονολογούνται στη Μεσοελλαδική περίοδο (2050-1680 π.Χ.) και έως τα τέλη της ακμής του Ανακτόρου (1200 π.Χ. περίπου). Πολυάριθμα θραύσματα τοιχογραφιών, τμήματα δαπέδων από ασβεστοκονίαμα, άφθονα τμήματα αγγείων, οστά ζώων εμπλούτισαν τα αρχαιολογικά δεδομένα για τις οικοδομικές φάσεις του ανακτορικού συγκροτήματος αλλά και την ιστορία της κατοίκησης στο λόφο του Εγκλιανού. Η νέα περίοδος στην ιστορία του αρχαιολογικού χώρου ξεκινά εμπνέοντας μια μοναδική και ολοκληρωμένη εμπειρία περιήγησης στο μυκηναϊκό παρελθόν της Μεσσηνίας.

The importance and cultural value of the site globally necessitated improvements for its protection, promotion, and enhancement. From 2011 to 2015, two major projects were implemented at the site, both co-funded by the Hellenic Republic and the European Union. The old, worn protective roof was replaced with a new protective shell of modern standards. A geometric arch, made of steel and supported by only 16 columns along its long sides, protects a 3,185 m². area of the central palatial monument. A network of metal walkways suspended from the roof improves the experience of visitors by allowing them to explore the palace from above, while a special elevator provides access for people with disabilities. In addition, new infrastructure permits visitors to explore the site and provides them with information, refreshments, and sanitation facilities, while paying special attention to people with disabilities.

During the replacement of the old shelter and for the enhanced protection of the monument, its sensitive parts were protected with wooden boxes, its interior spaces were filled with special aggregates, and the entire Main Building was finally covered with a single, wooden floor. In addition, the interdisciplinary team of the Ephorate of Antiquities of Messenia (the former 38th EPKA) with scientific support from the University of Cincinnati investigated with modern scientific methods the places where it was necessary to conduct excavations to implement technical projects. Remains of buildings dating from the Middle Helladic (2050-1680 B.C.) until the end of the Palace period (ca. 1200 B.C.) were uncovered. Numerous fragments of wall paintings, parts of plaster floors, large quantities of pottery fragments, and animal bones enriched the archaeological data pertinent to the various building phases of the palatial complex and the history of occupation on the Englianos ridge more generally. A new period in the history of the site now begins, one that offers visitors a unique and comprehensive experience of the Mycenaean past of Messenia.

Όλες οι υδατογραφίες είναι του Piet de Jong. Ψηφιακή αποκατάσταση της υδατογραφίας της Αίθουσας του Θρόνου από τον Craig Mauzy. Το σχέδιο πλοίου από τοιχογραφία με ναυτική σκηνή στη σελ. 26 είναι της Emily Egan. Αναπαραγωγή φωτογραφιών των ανασκαφών του ανακτόρου, των Carl Blegen και Piet de Jong καθώς και των υδατογραφιών του Piet de Jong και του σχεδίου της Emily Egan με την άδεια του τμήματος Κλασικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Cincinnati / All watercolor reconstructions are by Piet de Jong. The Watercolor reconstruction of the Throne Room is digitally restored by Craig Mauzy. The drawing of the ship from a wall painting with naval scene in p. 26 is by Emily Egan. Photographs of the Palace excavations, of Carl Blegen and Piet de Jong as well as watercolors by Piet de Jong and drawing by Emily Egan are reproduced courtesy of the Department of Classics of the University of Cincinnati

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ BIBLIOGRAPHY

Βασιλικού, Ντ., *Ο Μυκηναϊκός Πολιτισμός*. Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, αρ. 152. Αθήνα, 1995

Bennet, J., “Space Through Time: Diachronic Perspectives on the Spatial Organization of the Pylian State.” In W.-D. Niemeier and R. Laffineur (eds.), *Politeia: Society and State in the Aegean Bronze Age. Proceedings of the 5th International Aegean Conference / 5e Rencontre égéenne internationale, University of Heidelberg, Archäologisches Institut, 10-13 April 1994*. Aegaeum 12, 1995, pp. 587-602.

Blegen, C. W and M. Rawson, *The Palace of Nestor at Pylos in Western Messenia*, Vol. I: *The Buildings and Their Contents*, Princeton University Press, Princeton, 1966

Blegen, C. W., M. Rawson, W. Taylour, and W. P. Donovan, *The Palace of Nestor at Pylos in Western Messenia*, Vol. III: *Acropolis and Lower Town, Tholoi, Grave Circles and Chamber Tombs, Discoveries Outside the Citadel*, Princeton University Press, Princeton, 1973

Blegen, C. W., and M. Rawson, *A Guide to the Palace of Nestor, Mycenaean Sites in Its Environs, and the Chora Museum*, revised by J. L. Davis and C. W. Shelmerdine, American School of Classical Studies at Athens, Princeton, 2001

Davis, J. L. (ed.), *Sandy Pylos: An Archaeological History from Nestor to Navarino*, The University of Texas Press,

Austin, 1998. Μετάφραση στα ελληνικά Μ. Κόμβου, *Πύλος η Αμμουδερή, Ιστορικό και Αρχαιολογικό Ταξίδι από την Εποχή του Νέστορα έως τη Ναυμαχία του Ναβαρίνου*, Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 2005

Davis, J. L., S. E. Alcock, J. Bennet, Y. G. Lolos, and C. W. Shelmerdine, “The Pylos Regional Archaeological Project, Part I: Overview and the Archaeological Survey,” *Hesperia* 66, 1997, pp. 391-494

Lang, M. L., *The Palace of Nestor at Pylos in Western Messenia*, Vol. II, *The Frescoes*, Princeton University Press, Princeton, 1969

Λώλος, Γ. Γ., *Το Ανάκτορον του Νέστορος*, Ελληνικό Βιβλίο, Αθήνα, 1972

Λώλος, Γ. Γ., *Η πρωτεύουσα του Νέστορος και η γύρω περιοχή. Πύλος ημαθόεις*. Εκδόσεις Οικονόμος, 3^η έκδοση, Αθήνα, 2004

Nelson, M., “The Architecture of Epáno Englianos, Greece.” Ph.D. dissertation, University of Toronto, 2001

Palaima, T. G. and C. W. Shelmerdine (eds.), *Pylos Comes Alive: Industry and Administration in a Mycenaean Palace*. Fordham University, Lincoln Center, New York, 1984

Shelmerdine, C. W. (ed.), *The Cambridge Companion to the Aegean Bronze Age*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008

Την περίοδο από το 2011 έως το 2015 η Εφορεία Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας (πρώην ΛΗ'ΕΠΚΑ) και η Διεύθυνση Μελετών και Εκτέλεσης Έργων Μουσείων και Πολιτιστικών Κτηρίων του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού πραγματοποίησαν τα έργα: 1. «Προστασία και Ανάδειξη του Αρχαιολογικού Χώρου του Ανακτόρου του Νέστορος στον λόφο του Άνω Εγκλιανού, Δ.Δ. Χώρας του Νομού Μεσσηνίας» (προϋπολογισμού 450.000 €) και 2. «Κατασκευή νέου στεγάστρου προστασίας του Ανακτόρου του Νέστορος στον Άνω Εγκλιανό Π.Ε Μεσσηνίας» (προϋπολογισμού 2.068.400 €), ενταγμένα στον Άξονα Προτεραιότητας «08 - Αειφόρος Ανάπτυξη και Ποιότητα Ζωής Πελοποννήσου» του Ε.Π. «Δυτική Ελλάδα - Πελοπόννησος - Ιόνιοι Νήσοι, 2007-2013», με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης.

During the period from 2011 to 2015 the Ephorate of Antiquities of Messenia (the former 38th EPKA) and the Directorate of Studies and Conduct of Technical Works in Museums and Cultural Buildings of the Hellenic Ministry of Culture and Sports carried out the following projects: 1. Protection and Enhancement of the Archaeological Site of the Palace of Nestor on the Ano Englianos Hill, Chora, Messenia (budget €450,000) and 2. Construction of New Protective Shelter at the Palace of Nestor, Ano Englianos, Messenia (budget €2,068,400), included in the priority axis "08- Sustainable Development and Quality of Life in Peloponnese" of the Regional Operational Programme "Western Greece, Peloponnese and Ionian Islands 2007-2013," co-funded by the Hellenic Republic and the European Regional Development Fund.

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΡΓΩΝ

Εκπόνηση μελέτης νέου στεγάστρου:

Αρχιτεκτονική Μελέτη: Κ. Κυριακίδης & Συνεργάτες Α.Ε. - συνεργάτες αρχιτέκτονες Ζ. Γαβριήλ, Λ. Λούκου.

Στατική μελέτη: Π. Μαντάς & Συνεργάτες Ε.Ε.

Η/Μ εγκαταστάσεις: ΕΛ.ΤΕ.ΜΕ. ΕΠΕ.

Χρηματοδότηση: Πανεπιστήμιο του Cincinnati μέσω της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα

Επίβλεψη μελέτης νέου στεγάστρου: Διεύθυνση Μελετών Μουσείων και Πολιτιστικών Κτηρίων του ΥΠΠΟΤ.

Ανάδοχος κατασκευής νέου στεγάστρου: Λάμδα Τεχνική Α.Ε.

Επίβλεψη κατασκευής νέου στεγάστρου: Διεύθυνση Μελετών και Εκτέλεσης Έργων Μουσείων και Πολιτιστικών Κτηρίων του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού

Τα έργα: **1. Αρχαιολογικές Εργασίες για την κατασκευή στεγάστρου στο ανάκτορο του Νέστορος και 2. Προστασία και Ανάδειξη του Αρχαιολογικού Χώρου του Ανακτόρου του Νέστορος στον λόφο του Άνω Εγκλιανού, Δ.Δ Χώρας του Ν. Μεσσηνίας**, υλοποιήθηκαν με αυτεπιστασία από την **Εφορεία Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας** (πρώην ΛΗ'ΕΠΚΑ)

Διεύθυνση: Δρ. Ευαγγελία Μηλίτση - Κεχαγιά (Αρχαιολόγος, Διευθύντρια Εφορείας Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας), Δρ. Άννα - Βασιλική Καραπαναγιώτου (Αρχαιολόγος, Αν. Διευθύντρια της πρώην ΛΗ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων - ΛΗ'ΕΠΚΑ, 2011 - 14), Δρ. Ξένη Αραπογιάννη (Αρχαιολόγος, Διευθύντρια της πρώην ΛΗ'ΕΠΚΑ - 2011).

CONTRIBUTORS TO THE PROJECTS

Study in preparation for the new shelter:

Architectural study: K. Kyriakides & Associates Architects S.A. - associate architects Z. Gavriel, L. Loukou.

Structural study: P. Mantas & Associates L.P.

Electromechanical installations: EL.TE.ME. LTD.

Funded: by the University of Cincinnati through the offices of the American School of Classical Studies at Athens.

Supervision of the study for the new shelter: Directorate of Museum Studies and Cultural Buildings of the Hellenic Ministry of Culture and Tourism

Contractor for the construction of the new shelter: Lamda Techniki S.E.

Supervision of the construction of the new shelter: Directorate of Studies and Conduct of Technical Works in Museums and Cultural Buildings of the Hellenic Ministry of Culture and Sports

The projects: **1. Archaeological works for the construction of the protective shelter at the Palace of Nestor and 2. Protection and Enhancement of the Archaeological Site of the Palace of Nestor on the Ano Englianos Hill, Chora, Messenia**, were executed under the direct supervision of the **Ephorate of Antiquities of Messenia** (the former 38th EPKA).

Direction: Dr. Evangelia Militsi - Kehaya (Archaeologist, Director of the Ephorate of Antiquities of Messenia), Dr. Anna - Vassiliki Karapanagiotou (Archaeologist, Deputy Director of the former 38th Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities, 2011 - 14), Dr. Xeni Arapoyanni (Archaeologist, Director of the former 38th EPKA, 2011).

Εκπόνηση μελέτης για την προστασία και ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου: Αντωνία Κουζή (αρχιτέκτονας - μηχανικός).

Επίβλεψη - συντονισμός - εκτέλεση εργασιών

Αρχαιολόγοι: Δημοσθένης Κοσμόπουλος, Δρ. Ευαγγελία Μαλαπάνη, Μαρία Ζαχαροπούλου, Ηρώ-Αλεξάνδρα Βαλασαμάκη, Ταξιαρχούλα Μουτζούρη, Ζαχαρούλα Παπαδοπούλου, Πένυ Τσακανίκου, Κατερίνα Σκιαδά.

Πολιτικοί μηχανικοί: Δήμητρα Πίκουλα (Προϊσταμένη Τμήματος Αρχαιολογικών Έργων και Μελετών της ΕΦΑΜΕΣ), Αθηνά Μπασιούκα-Πολυχρονιάδου, Μιχάλης Μαρκουλάκης, Αναστασία Ρουμेलιώτη.

Αρχιτέκτονες μηχανικοί: Σπυριδούλα-Λήδα Κιτσάκη, Δέσποινα Τσιρώνη, Λουίζα Αναγνώστου, Σωκράτης Γαζούλης.

Τοπογράφος μηχανικός: Βασίλης Πάνου.

Σχεδιαστές: Ουρανία Ανδριανοπούλου, Τάσος Παπαδόγκωνας.

Συντηρητές: Θάνος Κατάκος (Προϊστάμενος Τμήματος Συντήρησης της ΕΦΑΜΕΣ), Ειρήνη Τεμπελοπούλου, Στρατηγούλα Ράθωση, Ευγενία Σπάλα, Κωνσταντίνα Οικονομοπούλου, Αλέξανδρος Ζώκος, Χασάπη Ευαγγελία, Παναγιώτης Γιαννακόπουλος, Λευτέρης Παπαϊωάννου.

Εργατοτεχνικό προσωπικό: Θανάσης Χαρμπαλής, Στάθης Θερριός, Νίκος Μαραβελιωτάκης, Σωτήρης Στρατηγόπουλος, Βασίλης Ράλλης, Γιώργος Τριανταφυλλόπουλος, Κώστας Αρβανίτης, Ηλίας Σταύρου, Σταυρούλα Μπαστακού, Γιάννης Πράσιнос, Αγγελική Παπαδοπούλου, Αναστασία Καλδή, Φωτεινή Σταματελοπούλου, Πέτρος Σκρομπόλας, Μιχάλης Σπανομίχος, Ανδρέας Διακουμής, Χαράλαμπος Φωτόπουλος, Γιάννης Χρονόπουλος, Κώστας Σερεμέτης, Παναγιώτης Λάμπρου, Δημήτρης Νικόλης, Γιώργος Δημακάκος, Ευάγγελος Δούβας, Σταύρος Λυρέντζος, Γιώργος Δημητρόπουλος, Διονύσης Αποστολόπουλος, Γιάννης Σκιαθίτης, Αντώνης Κωνσταντέλος, Κώστας Μακρής, Δημήτρης Αλεβίζος, Θωμάς Θεοχάρης, Ηλίας Τζώρτζης, Φώτης Γεωργακάς, Σπύρος Κουλαφές, Μαρίνος Δημητρουλόπουλος, Πέτρος Σταυρόπουλος, Τάσος Χριστόπουλος, Γιάννης Οικονομόπουλος, Παναγιώτης Παναγόπουλος, Σωκράτης Καραγιάννης, Γιώργος Μαργαριτόπουλος, Ευαγγελία Βουρδουβέλη

Φυλακτικό προσωπικό: Σοφία Μυλωνά, Παναγιώτα Καλογεροπούλου, Μαρία Μπάρκα, Λαμπρινή Μιχαλοπούλου, Νίκος Γιαννόπουλος, Σωτήρης Κανελλόπουλος, Δημήτρης Καγιάς, Κωνσταντίνος Γαϊτάνης, Απόστολος Φράγκος.

Υπόλογοι: Δήμητρα Πίκουλα, Δημοσθένης Κοσμόπουλος.

Διοικητική - Διαχειριστική - Γενική Υποστήριξη: Ελένη Ανδριανοπούλου, Αγγελική Ιντζέμπελη, Νίκος Αντωνόπουλος.

Κείμενα: Δρ. Ευαγγελία Μαλαπάνη, Δημοσθένης Κοσμόπουλος, Πένυ Τσακανίκου (Αρχαιολόγοι)

Γενική εποπτεία, επιμέλεια: Δρ. Ευαγγελία Μηλίτση-Κεχαγιά, Δημοσθένης Κοσμόπουλος (Αρχαιολόγοι)

Αγγλική μετάφραση και επιμέλεια: Δρ. Ευαγγελία Μαλαπάνη, Δρ. Jack Davis, Δρ. Sharon Stocker, Δημοσθένης Κοσμόπουλος, Πένυ Τσακανίκου (Αρχαιολόγοι)

Study in preparation for the protection and enhancement of the archaeological site: Antonia Kouzi (architect engineer).

Supervision - coordination - execution of works:

Archaeologists: Demosthenes Kosmopoulos, Dr. Evangelia Malapani, Maria Zaharopoulou, Iro-Alexandra Valsamaki, Taxiarchoula Moutzouri, Zaharoula Papadopoulou, Peny Tsakanikou, Katerina Skiada.

Civil Engineers: Dimitra Pikoula (Director of the Department of Archaeological Works and Studies of EFAMES), Athina Basiouka-Polyhroniadou, Mihalis Markoulakis, Anastasia Roumelioti.

Architect Engineers: Spiridoula-Lida Kitsaki, Despina Tsironi, Louiza Anagnostou, Socrates Gazoulis.

Surveying Engineer: Vasilis Panou.

Designers: Ourania Andrianopoulou, Tassos Papadogkonas.

Conservators: Thanos Katakos (Director of the Department of Conservation of EFAMES), Irini Tempelopoulou, Stratigoula Rathosi, Evgenia Spala, Konstantina Economopoulou, Alexandros Zokos, Evangelia Hasapi, Panagiotis Giannakopoulos, Lefteris Papaioannou.

Technical personnel: Thanasis Harmpalis, Stathis Therrios, Nikos Maraveliotakis, Sotiris Stratigopoulos, Vasilis Rallis, Giorgos Triantafyllopoulos, Kostas Arvanitis, Ilias Stavrou, Stavroula Bastakou, Giannis Prasinos, Angeliki Papadopoulou, Anastasia Kaldi, Fotini Stamatelopoulou, Petros Skrompolas, Mihalis Spanomihos, Andreas Diakoumis, Haralampos Fotopoulos, Giannis Chronopoulos, Kostas Seremetis, Panagiotis Lamprou, Dimitris Nikolis, Giorgos Dimakakos, Evangelos Douvas, Stavros Lirentzos, Giorgos Dimitropoulos, Dionisis Apostolopoulos, Giannis Skiathitis, Antonis Konstantelos, Kostas Makris, Dimitris Alevizos, Thomas Theoharis, Elias Tzortzis, Fotis Georgakas, Spyros Koulafetis, Marinos Dimitroulopoulos, Petros Stavropoulos, Tassos Christopoulos, Giannis Economopoulos, Panagiotis Panagopoulos, Sokratis Karagiannis, Giorgos Margaritopoulos, Evangelia Vourdouveli.

Security Personnel: Sophia Mylona, Panagiota Kalogeropoulou, Maria Barka, Lamprini Mihalopoulou, Nikos Giannopoulos, Sotiris Kanellopoulos, Dimitris Kagias, Konstantinos Gaitanis, Apostolos Fragkos.

Officers in charge of accounts: Dimitra Pikoula, Demosthenes Kosmopoulos.

Administrative - management - general support: Eleni Andrianopoulou, Angeliki Intzempeli, Nikos Antonopoulos.

Texts: Dr. Evangelia Malapani, Demosthenes Kosmopoulos, Peny Tsakanikou (Archaeologists)

General Supervision, editing, proof - reading: Dr. Evangelia Militsi - Kehaya, Demosthenes Kosmopoulos (Archaeologists).

English translation, editing, proof - reading: Dr. Evangelia Malapani, Dr. Jack Davis, Dr. Sharon Stocker, Demosthenes Kosmopoulos, Peny Tsakanikou (Archaeologists).

Φωτογραφίες - Σχέδια: Τμήμα Κλασικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Cincinnati / Δρ. James C. Wright / Εφορεία Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας

Καλλιτεχνική επιμέλεια - Παραγωγή:

POLYPTYCHON

www.polyptychon.gr

Ευχαριστίες: Ιδιαίτερες και θερμές ευχαριστίες οφείλονται στους Δρ. Sharon Stocker και Δρ. Jack Davis (υπεύθυνους αρχαιολόγους των ερευνών που διεξάγει επί σειρά ετών το Πανεπιστήμιο του Cincinnati στον λόφο του Εγκλιανού) και στους συνεργάτες τους για την εθελοντική, αμέριστη, πολύτιμη και διεπιστημονική υποστήριξη της αρχαιολογικής έρευνας κατά τη διάρκεια υλοποίησης των έργων. Για την υποστήριξή τους στην προετοιμασία της μελέτης του νέου στεγάστρου και στις εργασίες τεκμηρίωσης και συντήρησης των αρχαιοτήτων οφείλονται θερμές ευχαριστίες σε: Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα και τον νυν Διευθυντή της Δρ. James C. Wright καθώς και τον κ. Παντελή Πάνο και την κ. Ιωάννα Δαμανάκη, Ινστιτούτο Αιγαιακής Προϊστορίας (INSTAP) και Δρ. Malcolm H. Wiener, Semple Fund του Πανεπιστημίου του Cincinnati, J.M. Kaplan Fund, TEMES A.E., Φωκίων Ποταμιάνος & Οικογένεια, Δρ. Thomas Brogan. Για την υποστήριξή του στην προετοιμασία και υλοποίηση των έργων θερμές ευχαριστίες οφείλονται στον Δήμο Πύλου-Νέστορος. Για την βοήθειά τους στην τεκμηρίωση του πληροφοριακού και εποπτικού υλικού θερμές ευχαριστίες οφείλονται στους Δρ. John Bennet, Δρ. Tom Palaima, Δρ. Greg Woolf και Carol Hershenson.

Photographs - drawings: Department of Classics, University of Cincinnati / Dr. James C. Wright (archaeologist) / Ephorate of Antiquities of Messenia.

Artistic supervision - Production:

POLYPTYCHON

www.polyptychon.gr

Acknowledgements: Special and warm thanks are expressed to Dr. Sharon Stocker and Dr. Jack Davis (archaeologists in charge of research conducted over many years on the Englianos ridge on behalf of the University of Cincinnati) and to their colleagues for their valuable, interdisciplinary contributions to archaeological research, provided on a voluntary basis during the implementation of our projects. For their support in the preparation of the study of the new shelter and the documentation and conservation of the ancient remains, many thanks are also owed to the following: the American School of Classical Studies at Athens and its current director, James C. Wright, as well as Mr. Pantelis Panos and Ms. Ioanna Damanaki, the Institute for Aegean Prehistory (INSTAP) and Dr. Malcolm H. Wiener, The Semple Fund of the University of Cincinnati, The J.M. Kaplan Fund, TEMES S.A., Phokion Potamianos Family, and Dr. Thomas Brogan. For its support in the preparation and the implementation of the projects many thanks are owed to the Municipality of Pylos-Nestor. For their help in documenting the informative and visual material many thanks are also owed to Dr. John Bennet, Dr. Tom Palaima, Dr. Greg Woolf and Carol Hershenson.

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ISBN: 978-960-386-259-8

Copyright ©

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού • Εφορεία Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας: Παπάζογλου 6, 24100, Καλαμάτα / Ministry of Culture and Sports • Ephorate of Antiquities of Messenia: 6 Papazoglou Street, 24100, Kalamata, Greece / T (+30) 2721026410 / email: efames@culture.gr

Καλαμάτα Kalamata 2015

ISBN: 978-960-386-259-8